

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied ArenAPoort West
Stadsdeel Zuidoost**

BO 11-102 Amsterdam 2012

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 Ontginningen	10
3.3.2 Bijlmermeer	11
3.3.3 Turfwinning	11
3.3.4 Fort Bijlmer	11
3.3.5 Verstedelijking	12
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	13
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart, Cultuurhistorische Waardenkaart en Indicatieve Kaart Archeologische Waarden	13
3.4.2 Vindplaatsen	13
3.4.3 Bodemopbouw	15
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	15
4 Archeologische verwachtingskaart	16
5 Archeologische beleidskaart	18
Conclusie	20
Bronnen	21
Appendix: Beleidsvarianten, stroomschema	22

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Projectbureau Zuidoostlob een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied ArenAPoort West, stadsdeel Zuidoost. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van het plangebied. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 16-17) worden vier zones met een lage archeologische verwachting onderscheiden. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart telt één zone (p. 18-19). Hiervoor is gespecificeerd of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in de bouwplanontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van Projectbureau Zuidoostlob heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het bestemmingsplangebied ArenAPoort West, stadsdeel Zuidoost.

Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied en omgeving. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied ArenAPoort West wordt in het noorden begrensd door het Strandvlietpad, in het oosten door de Bijlmermeer, in het zuiden door de Hoogoorddreef en in het westen door de Holterbergweg.

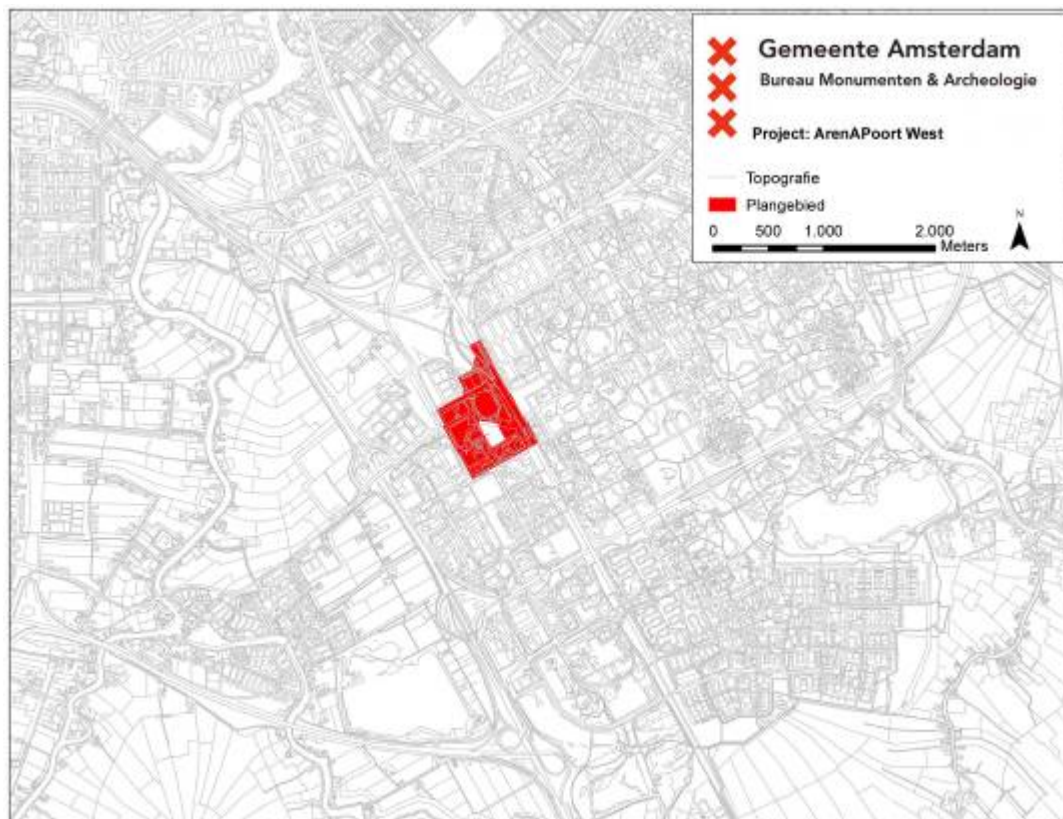
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever	Projectbureau Zuidoostlob
Contactpersoon	Dhr. H. van Ballegooijen
Adres	Postbus 1104
Postcode / plaats	1000 BC Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25G
ARCHIS meldingsnr.	50146	ARCHIS afmeldingsnr.	40245
X-coördinaat N	124.580	Y-coördinaat N	481.390
X-coördinaat O	125.093	Y-coördinaat O	480.450
X-coördinaat Z	124.507	Y-coördinaat Z	480.126
X-coördinaat W	124.179	Y-coördinaat W	480.754

Locatie

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en omgevingsvergunningen gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad Landschap en Cultuurhistorie en de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde (art. 1 Monumentenwet)

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988

³ Provincie Noord-Holland, 2010

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: Beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De oudste bouwsporen, uit de 12de en 13de eeuw, zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk. Deze werd in het laatste kwart van de 15de eeuw vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de oostzijde. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuilt de Jordaan en het deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen: bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

Ondanks de waterstaatkundige maatregelen zette de vernatting van de percelen door. Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen.⁵ Zo is de Ouderkerkerlaan (in het noordwesten van het plangebied) in oorsprong vermoedelijk een achterkade die later als secundaire ontginningsas in gebruik is genomen. De voormalige verkaveling en veendijken zijn op historische kaarten duidelijk herkenbaar.

3.3.2 Bijlmermeer

Als gevolg van de vorming van de Zuiderzee ontstonden er aan het einde van de 12de eeuw enkele grote meren in de oeverzone, waaronder waarschijnlijk ook het Bijlmermeer of 'Bindelmare'. Het meer stond via de Diem in verbinding met de Zuiderzee. Tussen 1622 tot 1626 werd het meer drooggelegd. Het water werd via een systeem van molenweteringen, ringvaarten en ringdijken via watermolens naar de Zuiderzee afgevoerd. Na de drooglegging is de polder Bijlmermeer twee maal overstroomd. Eerst werd het gebied vanwege de oorlogsdreiging in het rampjaar 1672 om strategische redenen opzettelijk onder water gezet. In 1702 liep het voormalige meer weer vol water, dit maal als gevolg van een dijkdoorbraak tijdens een storm. Deze situatie duurde tot 1825, toen het meer definitief werd drooggemaakt.⁶

3.3.3 Turfwinning

De groei van Amsterdam in de 19de eeuw ging gepaard met een sterk stijgende behoefte aan brandstof. Hiervoor werd in de omgeving van de stad op grote schaal turf gewonnen. Met behulp van een baggerbeugel werd het veen in stroken uit het water geschept en op legakkers te drogen gelegd. Vervolgens werd het veen in bruikbare brokken gestoken om verder uit te drogen.

De natte vervening leidde tot het typerende landschap met weren (schepsloten) en ribben (legakkers, langwerpige eilandjes). Dit landschap was kwetsbaar voor oeverafslag, waardoor vele veenderijen verdwenen en ter plaatse plassen ontstonden. Om aan het landverlies een einde te maken werden de plassen drooggemaakt.⁷ De Duivendrechtterpolder is in de tweede helft van de 19de eeuw uitgeveend. Het verschil is goed te zien als de Topografisch Militaire Kaart uit 1854 (afb. 2) wordt vergeleken met de kaart van Publieke Werken uit 1936 (afb. 3). De middeleeuwse verkaveling heeft plaatsgemaakt voor regelmatige, afgemeten sloten en weilanden. Op de laatste kaart is ook de dijk te zien waardoor de diep gelegen polder droog bleef. Na de herverkaveling van de Duivendrechtterpolder werd deze de Bullewijkterpolder genoemd.

3.3.4 Fort Bijlmer

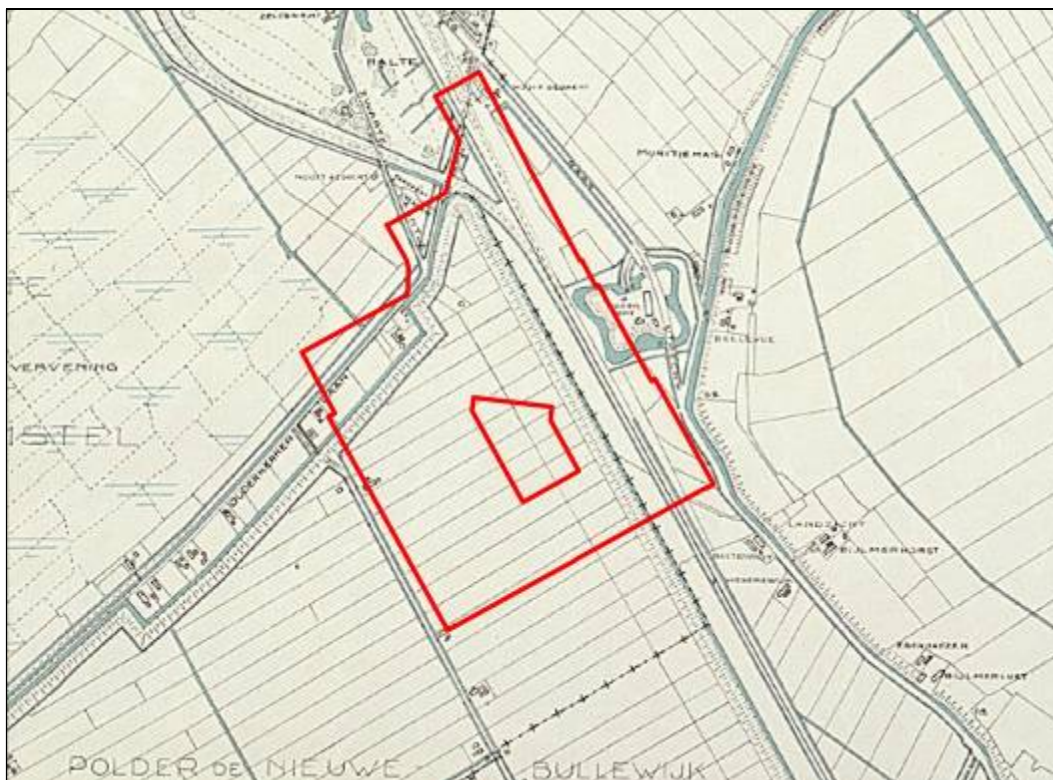
Vanaf 1843 werd als onderdeel van de Stelling van Amsterdam het Fort in den Laander- en West Bijlmerpolder gebouwd (afb. 3), oftewel fort Bijlmer. Vanwege de drassige veengrond ontstonden problemen met de bouw en duurde het lang voor het gereed was. Tot in het begin van de 20ste eeuw werd het uitgebreid, met onder meer een wachtershuis en telegraafstation. De functie van het complex werd in 1914 gereduceerd tot magazijn. Na de Tweede Wereldoorlog was het fort kort in gebruik als één van de locaties waar veroordeelde oorlogsmisdadigers werden geëxecuteerd. In 1968 werd het gesloopt ten behoeve van toekomstige bebouwing en verbreding van het spoortracé Amsterdam-Utrecht.⁸

⁵ Stol 1993, 29-31

⁶ Van den Hoek Ostende 1962, 73-79.

⁷ Stol, 1993, 73-85

⁸ www.stelling-amsterdam.nl/kazernes/bijlmerpolder/index.html

3 Het plangebied (rood kader) op de kaart van Publieke Werken (1936). De 19de-eeuwse verkaveling is duidelijk zichtbaar. Ook is voormalig fort Bijlmer te zien. De straatweg naar Utrecht loopt er inmiddels doorheen

3.3.5 Verstedelijking

Vanaf de jaren 1960 ontwikkelde de Bijlmermeerpolder zich tot randgemeente van Amsterdam. De Nieuwe Bullewijkspolder ten westen daarvan werd later ontwikkeld. Op de kaart van Publieke Werken uit 1983 is het nog grotendeels onbebouwd terrein, terwijl de nieuwe infrastructuur, waaronder de Hoogoorddreef en Holterbergerweg, al waren aangelegd (afb. 4). Met de bouw van de Amsterdam Arena, de Heineken Music Hall en verschillende grote kantoor- en winkelgebouwen kreeg het plangebied vanaf de jaren '90 de huidige aanblik.

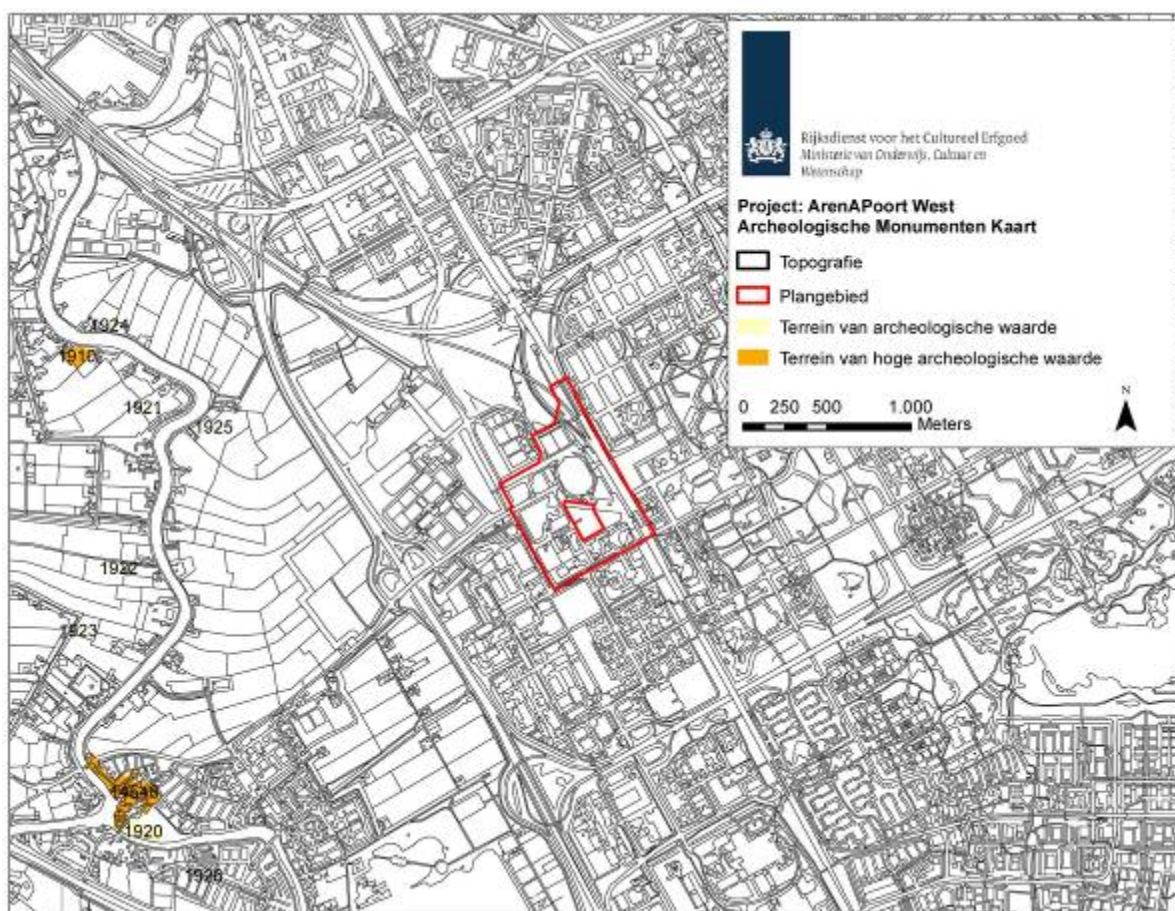

4 De Hoogoorddreef in 1978, gezien vanaf het Bijlmerstation. Het gebied rechts van de weg maakt deel uit van het plangebied (foto: SAA)

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart, Cultuurhistorische Waardenkaart en Indicatieve Kaart Archeologische Waarden

Binnen het plangebied zijn op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) geen monumenten aangewezen (afb. 5). De AMK komt overeen met de provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart. Op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden heeft het gebied waarin het plangebied ligt een lage archeologische verwachting. Dit verwachtingsbeeld is echter algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch-topografische analyse.

5 Het plangebied ArenApoort West (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld

3.4.2 Vindplaatsen

In het plangebied is één archeologische vindplaats bekend (STR). Deze wordt samen met twee relevante archeologische onderzoeken uit de omgeving van het plangebied hieronder kort besproken.

Strandvliet (STR)

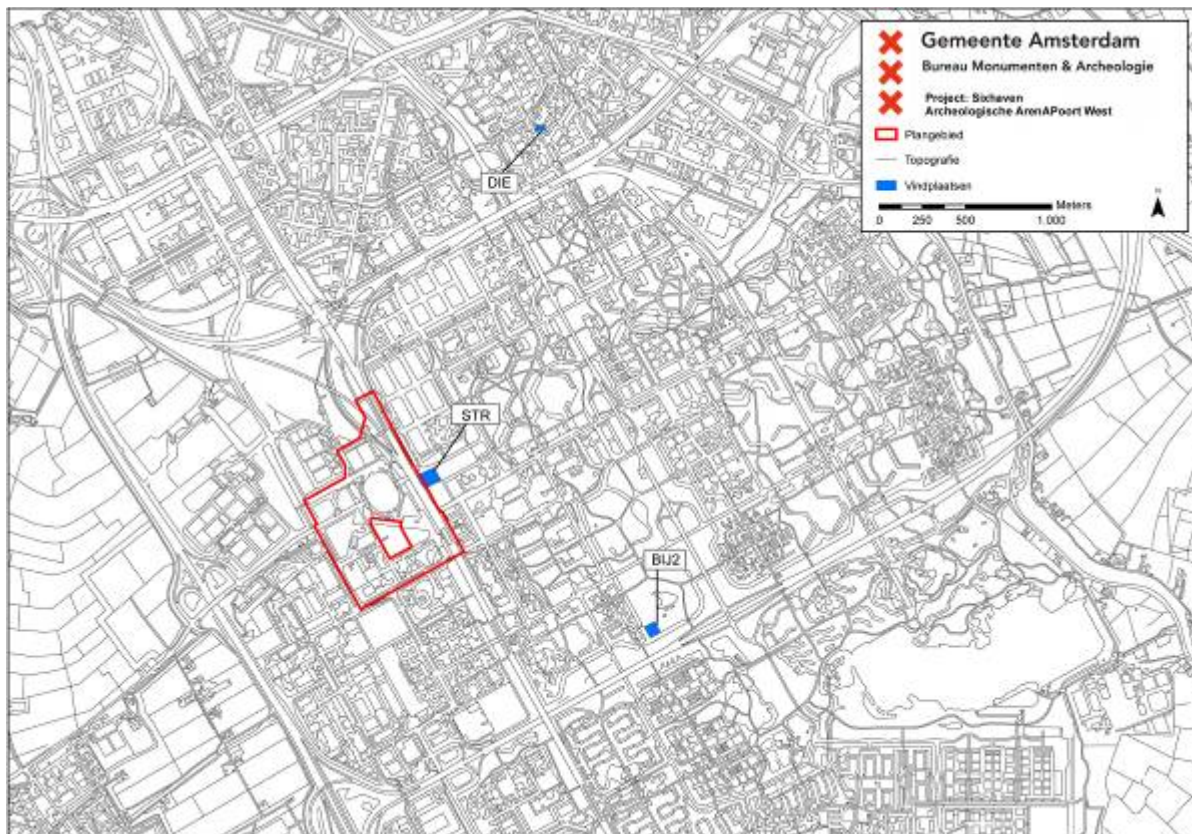
In 1978 zijn bij de aanleg van een grote vijver aan de oostelijke grens van het plangebied resten van een fundering aangetroffen (STR). Uit projectie van historische kaarten bleek dat dit waarschijnlijk een onderdeel was van het 19de-eeuwse Fort Bijlmer. De sloop van het fort in 1968 heeft zich waarschijnlijk beperkt tot egalisatie van het terrein waardoor de funderingen bewaard zijn gebleven.

Ouderkerkerlaan 116 (DIE)

Deze locatie ligt aan de voormalige Ouderkerkerlaan, die voor een klein deel ook door het plangebied liep. In 1963 heeft het Instituut voor Pre- en Protohistorie (sinds 2000 het Amsterdams Archeologisch Centrum) ter hoogte van nummer 116 een opgraving uitgevoerd. Ter plekke is een 16de-eeuwse boerderij opgegraven. De bestond uit twee gelijke vertrekken met dwars daarop een stal. Ook zijn de fundamente van een hooiberg gedocumenteerd. De voornaamste conclusie van het onderzoek is dat het perceel al in de 12de eeuw werd bewoond. Boeren vestigden zich op de natuurlijke veengrond en brachten het omliggende land in cultuur. Omdat het gebied nog niet door dijken was beschermd, overstroomde het regelmatig.⁹

Bijlmerpark-Zuid (BIJ2)

In 1972 zijn tijdens het bouwrijp maken van een terrein aan de zuidkant van de Bijlmermeerpolder waarnemingen gedaan op de plek waar naar verwachting in de middeleeuwen het dorp Bijlmer stond. Door een lid van Archeologische Werkgroep Nederland waren (AWN) hoge concentraties middeleeuws aardewerk waargenomen. Tijdens het ingelaste noodonderzoek, uitgevoerd door de AWN, werden meer concentraties scherven gevonden. Waarschijnlijk waren dit afval- of ophogingslagen.¹⁰

6 Het plangebied ArenAPoort West (rood omlijnd), en de drie archeologische vindplaatsen

⁹ Regteren Altena & Sarfatij 1969, 215-231

¹⁰ Archief BMA

Bodemopbouw

Het plangebied ligt op ca. 3,5 m ÷ NAP. Plaatselijk ligt het peil minder diep, tot maximaal 1 m + NAP in het noorden van het plangebied. Het oorspronkelijke polderpeil van de West Bijlmerpolder lag op 4,85 ÷ NAP. Daaruit kan worden afgeleid dat binnen het plangebied vanaf 1,35 m onder maaiveld archeologische resten kunnen liggen.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied ArenAPoort West materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met bewoning, ontginning, verkaveling en gebruik als veenweidegebied vanaf de middeleeuwen.

Er kunnen archeologische sporen als ophogingslagen, bebouwingsresten, afval, verkavelingssloten en losse vondsten worden verwacht. Deze overblijfselen hebben naar verwachting een wijde verspreiding en derhalve een lage trefkans. Daarnaast moet ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied met 20ste-eeuwse verstoringen rekening worden gehouden. De kans is groot dat bij de aanleg van de huidige bebouwing het oorspronkelijke polderpeil is vergraven.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied ArenAPoort West materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiksgeschiedenis van de middeleeuwse ontginningsfase tot in de 19ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingszones op basis van cultuurhistorische informatie

Het plangebied kent vier verwachtingszones:

 Begrenzing plangebied

 Zone A: Ouderkerkerlaan

Archeologische verwachting: laag

In de middeleeuwen ontstaan als achterkade tijdens de ontginning van het gebied. Daarop werd het een verbindingsweg, waarlangs mensen zich verplaatsten, goederen werden vervoerd en bebouwing ontstond. De materiële neerslag bestaat uit losse vondsten, afval, sporen van ophogingen of de wegstructuur. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang, maar naar verwachting zijn deze vergraven bij de aanleg van de huidige infrastructuur en bebouwing. Daarom is de archeologische verwachting laag.

 Zone B: Bewoningszone Ouderkerkerlaan

Archeologische verwachting: laag

Betreft twee afzonderlijke locaties aan de Ouderkerkerlaan waar bewoningssporen worden verwacht. De materiële neerslag betreft ophogingen, terpen, funderingen, beerputten, tuinen of afvallen. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang. Maar vanwege de waarschijnlijke verstoring tijdens de aanleg van huidige infrastructuur en bebouwing is de verwachting laag.

 Zone C: Fort Bijlmer

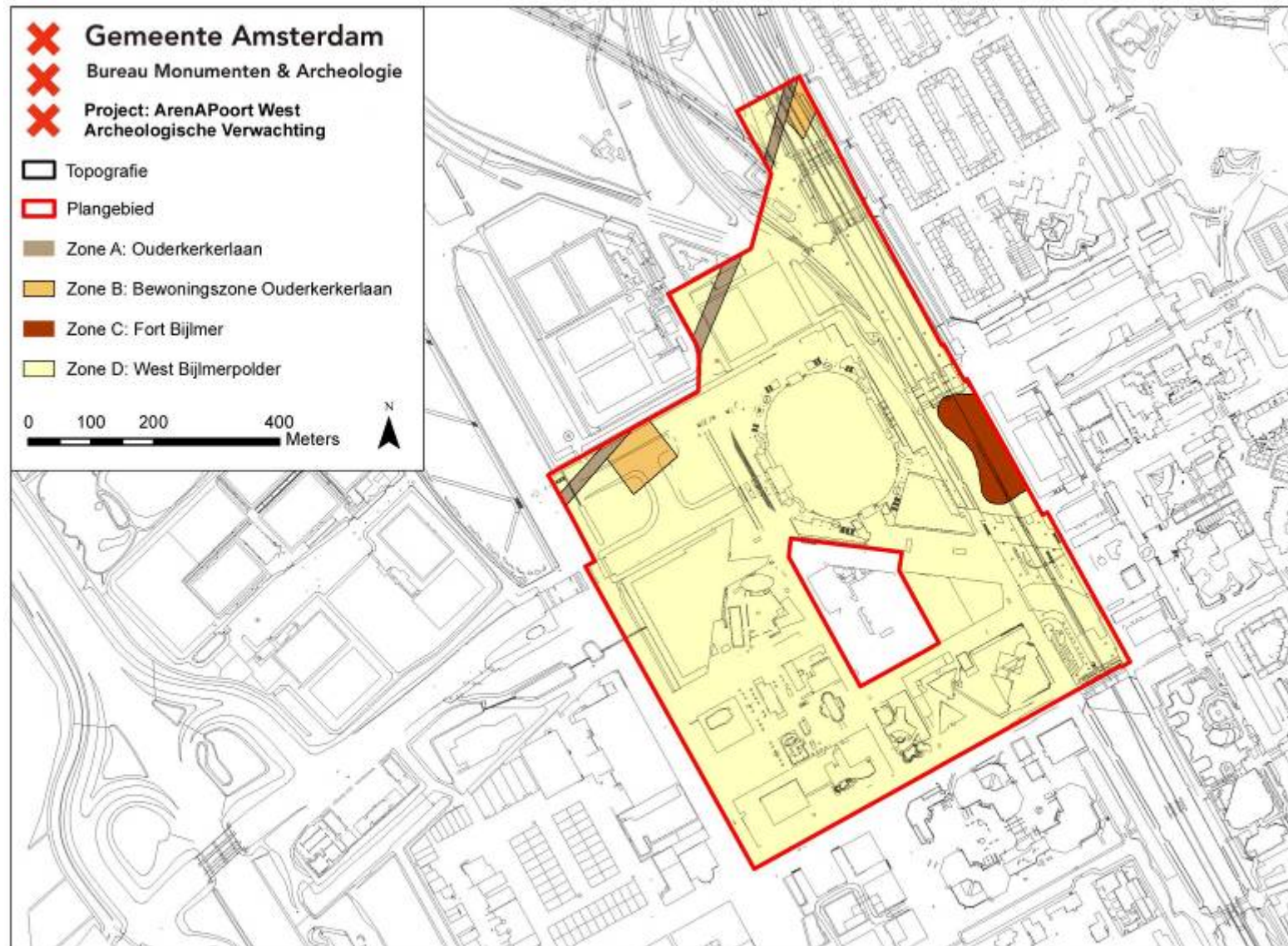
Archeologische verwachting: laag

Betreft het fort uit de 19de eeuw met aanpassingen tot in de 20ste eeuw. Hiervan kunnen ophogingspakketten, funderingen en losse vondsten aanwezig zijn. Waarschijnlijk zijn na aanvankelijke egalisatie ook funderingen verwijderd ten behoeve van laat 20ste-eeuwse nieuwbouw en verlegging van het spoor Amsterdam-Utrecht. De archeologische verwachting is daarom laag.

 Zone D: West Bijlmerpolder

Archeologische verwachting: laag

Betreft het gebied dat voor de verstedelijking poldergebied was. Hier kunnen sporen voorkomen die verband houden met landgebruik vanaf de middeleeuwen tot de verstedelijking in de 20ste eeuw. Dergelijke overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding. Bovendien zijn grote delen waarschijnlijk verstoord tijdens bebouwing van het gebied. De archeologische verwachting is daarom laag.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied ArenAPoort West is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop drie zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (Appendix: Beleidsvarianten, stroomschema).

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones

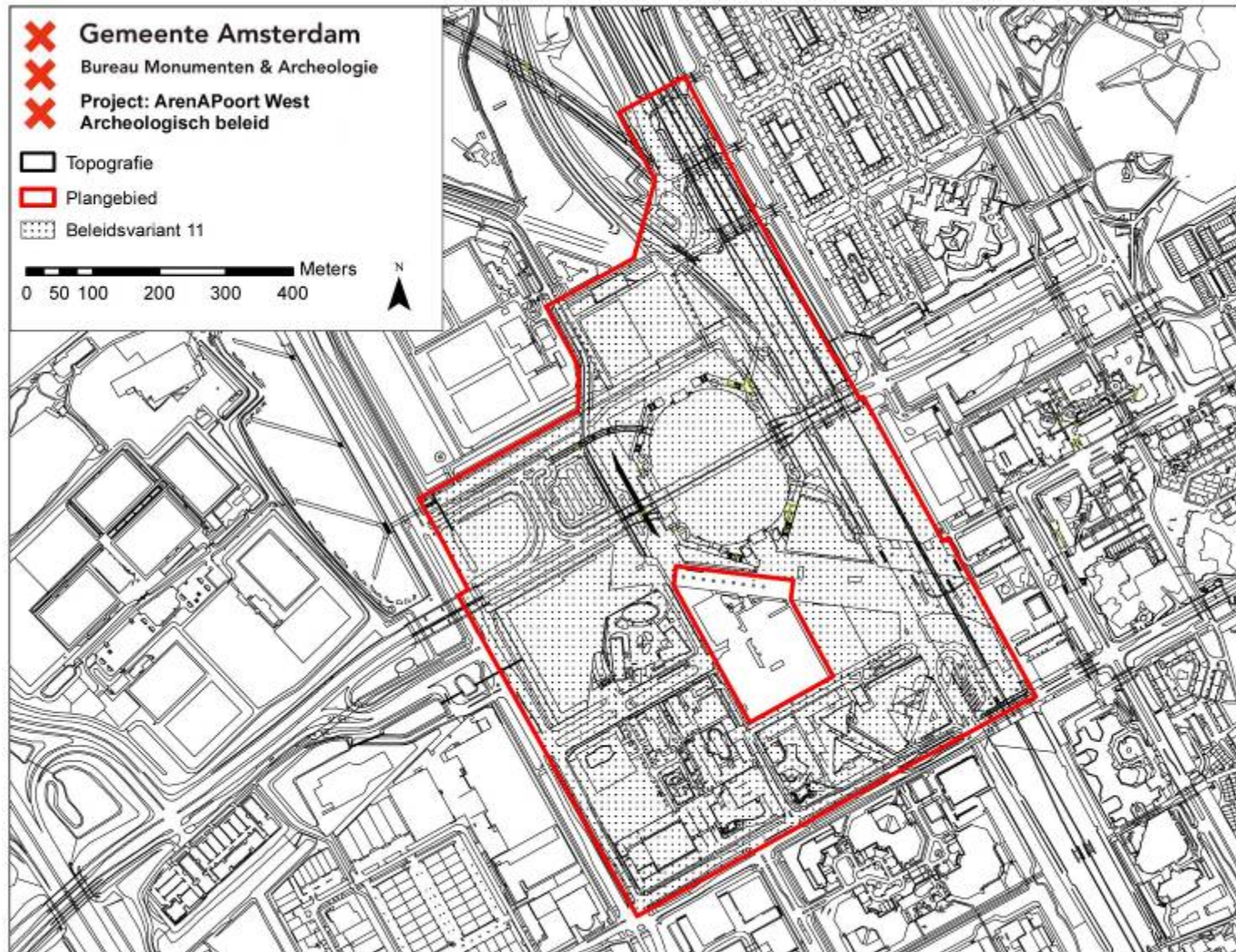
Begrenzing plangebied.

Beleidsvariant 11: (verwachtingszone A t/m D)

Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan vijftig jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij Bureau Monumenten en Archeologie gemeld worden, zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor het plangebied ArenAPoort West. De mogelijkheid dat in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord is afhankelijk van de grootte en de diepte van het te verstoren oppervlak bij toekomstige bouwingrepen.

Aan de hand van de archeologische verwachtingen (p. 16-17) is een beleidskaart (p. 18-19) opgesteld waarin één beleidsvariant wordt onderscheiden. Hiervoor (verwachtingszones A t/m D) geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

CHW: Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

PANH: Provinciale Atlas Noord-Holland: www.provincialeatlas-nh.nl

SAA: Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl>
www.stelling-amsterdam.nl

Literatuur

Bakker, M. (red), *Stadsatlas Amsterdam. Stadskaarten en straatnamen verklaard*. Amsterdam 1999

BMA, *Bijmerpark-Zuid (BIJ2) 1972*, Archief BMA

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*. Amsterdam 2005

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied', in: W.F. Heinemeijer, & M.F. Wagenaar, *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Antwerpen 1987

Hoek Ostende, J.H., van den, 'De Bijlmermeer', *Amstelodamum* 49, 1962, 73-79

Kruizinga, J., *Het XYZ van Amsterdam*. Amsterdam 2002

Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*. Haarlem 2010

Regteren Altena, H.H. van & H.J. Sarfatij, A Late-Medieval Site at Diemen, Prov. North-Holland. In: *Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek* 19 (1969), pp. 215-231

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*. Utrecht/Antwerpen 1993

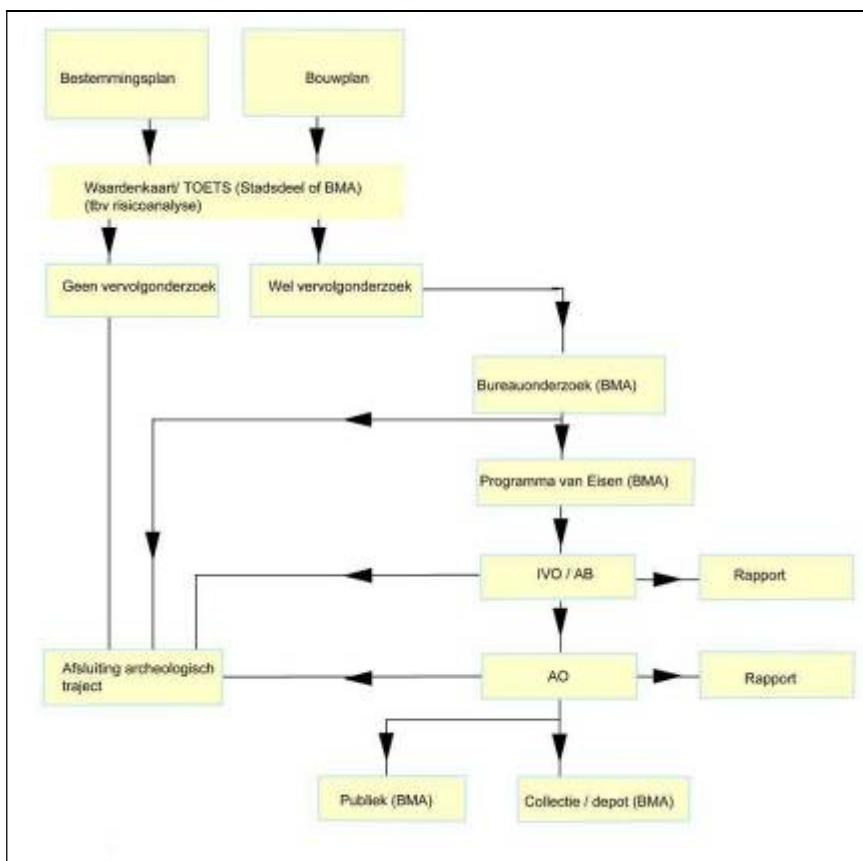
Appendix: Beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenveld zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 11-102

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 18-01-2012
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: drs. J. van den Dijssel
Cartografie: drs. J. van den Dijssel

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2012
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.